

Het kikkerbegrip

Springerige begrippen in publiek debat

Copyright© Bart Nootboom 2019
Nederlandse rechten: Bart Nootboom, Amsterdam
ISBN 9789402197341
September 2019

Het kikkerbegrip

Springerige begrippen in publiek debat

Bart Nooteboom

Inhoud

Inleiding

Mens	pagina	Kennis en kunst	pagina
geluk	10	bestaan	78
liefde	13	kennis	80
waarde	14	geometrie en finesse	82
vrije wil	18	heuristieken	83
vrijheid	20	waarheid	87
identiteit	22	wetenschap	90
cultuur	24	causaliteit	93
authenticiteit	28	onzekerheid	96
romantiek	30	ontdekking	97
evolutie	33	betekenis	100
altruïsme	36	kunst	104
Samenleving			
macht	42		
relatie	46		
ethiek en deugd	49		
vertrouwen	52		
rechtvaardigheid	57		
identiteitspolitiek	60		
elite	62		
populisme	65		
liberalisme	67		
economie	70		
instituties	73		

Inleiding

Er bestaat misverstand, verwarring, over vele begrippen die veel betekenis hebben in publiek debat, ja een overvloed, een teveel aan betekenis dat alle kanten opspringt. Het gaat dan over mens en samenleving, kennis en waarheid, taal en betekenis, en kunst. Vaak praat men langs elkaar heen. Het doel van dit boek is meer greep te bieden op de veelheid aan betekenissen.

Betekenis kan op verschillende manieren onduidelijk zijn. In verhullend taalgebruik zegt men expres iets anders dan men denkt. In vaag taalgebruik laat men betekenis in het midden, soms uit onwetendheid en soms bewust, zoals in diplomatie, om ruimte te laten voor interpretatie, latere precisering of verandering van gedachten. Betekenis is niet altijd eenduidig: Een woord of zin kan verschillende betekenissen hebben, afhankelijk van de context. Over dat laatste wil ik het in dit boek hebben.

De verwarring kan amusant zijn, een leuk spel, of handig om een ideologie te verkopen, maar kan ook gevaarlijk zijn, in indoctrinatie, of in het met alle goede bedoelingen langs elkaar heen praten, of met opzet, als afleiding, om conclusies of acties te ontwijken. Vaak is het argeloze onwetendheid. Men ziet vaak niet dat iets verschillende betekenissen kan hebben, gaat dan achter een ervan staan terwijl de ander een andere kiest, zodat men langs elkaar heen praat zonder zich dat te beseffen, om dan de ander voor gek, dom of leugenachtig te houden.

Het doel van dit boek is om duidelijkheid te geven over een aantal begrippen, 33 in getal, op het gebied van mens en samenleving, maar ik heb niet de illusie, noch de wens, de meerduidigheid op te heffen. Die is onvermijdelijk en tot op zekere hoogte ook wenselijk. Zij maakt taal beweeglijk en levendig. Variatie en ontwikkeling van betekenis geven een vorm van vrijheid. Als betekenis glashelder zou zijn, vast, eenduidig, en scherp afgebakend, dan zou zij een gevangenis vormen. Rafelranden laten verschillen in interpretatie toe, afhankelijk van de context en eigen ervaring. De filosoof Wittgenstein sprak van taalspelen. De betekenis van een woord wordt bepaald in een praktijk die zijn regels heeft en als je daarin

niet meespeelt sta je buitenspel. Maar je kunt het spel spelen in verschillende stijlen. Johan Crujff deed dat met voetbal. En er kunnen nieuwe spelen ontstaan, of nieuwe vormen van oude spelen. Ijshockey verschilt van hockey in het veld.

Dit alles neemt niet weg dat men kan proberen zo helder mogelijk te zijn: laten zien welke betekenissen zich voor kunnen doen, hoe en waar, zonder een ervan heilig en onaantastbaar te verklaren. Als men maar ziet dat verschillende betekenissen aan de orde kunnen zijn, om dan te bespreken welke men zal hanteren. En misschien gaan in die dialoog betekenissen verder schuiven, convergeren of juist divergeren. Dat maakt het ook interessant.

Begrippen worden in dit boek besproken naar de volgende thema's: mens, samenleving, en kennis/kunst.

Het thema mens omvat de volgende begrippen: geluk, liefde, waarde, vrije wil, vrijheid, identiteit, cultuur, authenticiteit, romantiek, evolutie, en altruïsme.

Het thema samenleving omvat de volgende begrippen: macht, relatie, ethiek en deugd, vertrouwen, rechtvaardigheid, identiteitspolitiek, elite, populisme, liberalisme, economie, en instituties.

Het thema kennis/kunst omvat de volgende begrippen: bestaan, kennis, geometrie en finesse, heuristieken, waarheid, wetenschap, causaliteit, onzekerheid, ontdekking, betekenis, en kunst.

Dit boek volgt een filosofische traditie van het schrijven van een encyclopedisch overzicht van een serie begrippen, ter verheldering, uitleg en uitbreiding. Dat heeft het in zich uit te dijen en loopt het risico oeverloos te worden. Ik probeer dat hier te vermijden.

Een encyclopedisch werk heeft het nadeel dat het een opsomming is van begrippen en hun mogelijke betekenissen. Er zit niet een doorlopend verhaal in. Ik probeer dat te ondervangen door tussen de begrippen en hun betekenissen enig verband en samenhang te laten zien. Dit is niet een boek om van begin tot einde te lezen, maar om uit te putten wat men wil weten en wanneer.

Mens

Geluk, liefde, waarde, vrije wil, vrijheid, identiteit,
cultuur, authenticiteit, romantiek, evolutie, altruïsme.

Geluk

De wijsgeer Plato gebruikte het beeld van de rede als wagenmenner die zich inspant om een span vurige paarden te beteugelen: het paard van *eros*, begeerte, en het paard van *thymos*, geldingsdrang. De begeerte, het genot, kan materieel zijn maar ook spiritueel of intellectueel, in zucht naar kennis of verlichting. De geldingsdrang is typisch klassiek Grieks: de held die zich wil laten gelden, zich onderscheiden in een streven naar excellentie. Hij is terug te vinden bij de filosoof Nietzsche, die terug greep op dat klassiek Griekse, in een drang anderen maar vooral ook zichzelf te overstijgen, in een genot van het overwinnen van obstakels, in een wil tot macht, een wilde drang, ingeblazen door Dionysus, de god van extase en dronkenschap. Dat is een romantisch idee.

Een sterke traditie is die van Epicurus: geluk als genot, maar dan niet alleen materieel maar ook genot van gezelschap en vriendschap, met matiging en empathie voor anderen, niet de Dionysische overgave aan autonome drang.

Een grote berg onderzoek naar geluk levert per saldo als hoofdlijn, boven een veelvoud aan aspecten, het volgende op: Geluk is 'pleasure and purpose'. Genot zit daar in, in de 'pleasure', maar er is ook 'zin', in de 'purpose', als het hebben van een doel, een op weg zijn naar iets dat nastrevenswaardig is. Bij voorkeur 'transcendent', in iets dat groter is dan jezelf, en meer duurzaam, of in een hiernamaals. Bij godsdienstig gelovigen gaat het om verticale transcendentie, verbinding met God. Maar de transcendentie kan ook horizontaal zijn, in de wereld, in een verbinding met bijv. de natuur, of de mensheid, cultuur, kunst, gemeenschap, gezin, familie, vriend, partner of kind. Het hiernamaals kan betrekking hebben op jezelf, maar ook op wat je achterlaat na je dood.

Mensen hebben natuurlijk verschillende voorkeuren, voor verschillende vormen van zin en genot. Meer of minder spanning, avontuur, opwindning of risico, meer of minder geborgenheid en zekerheid, meer of minder autonomie, meer of minder behoefte aan erkenning en respect, etc.

Voor mij ligt het als volgt. Lever een bijdrage aan de wereld die je achterlaat, en maak daarbij optimaal gebruik van je talenten. Dat is zinvol, en het benutten van je talent, in het ontwikkelen van competentie, is fijn, intrinsiek waardevol, naast de instrumentele waarde voor het streven naar een hoger doel. Zin gaat hier samen met genot. Je hebt dan wel een probleem als blijkt dat wat ‘men’ zinvol vindt niet past bij jouw talent. Dan moet je het stellen zonder het geluk van erkenning. Moet je je dan omturnen of je eigen overtuiging blijven volgen, en desnoods kluizenaar worden?

De mens heeft er behoefte aan ‘ergens bij horen’, zowel als aan autonomie en ‘authenticiteit’. Een bekende verdere uitwerking wordt gegeven in de bekende ‘hiërarchie’ van behoeften van Maslow, in de vorm van een piramide, die van beneden naar boven gaat van primaire behoeften naar secundaire en hogere. Op de brede basis van de piramide ligt de fysiologische behoefte aan voedsel en seks, daarboven een behoefte aan onderdak en veiligheid, dan sociale erkenning en verbondenheid, en dan, op het hoogste niveau, zelfverwerkelijking. Waarom een piramide die loopt van beneden breed naar boven smal? Mijn interpretatie is: in elementaire fysiologische behoeften lijken mensen meer op elkaar dan in sociale behoeften en zelfverwerkelijking. De piramide gaat van het brede collectief naar het smalle individuele.

Er is op die strakke hiërarchie kritiek gekomen: soms gaan de hogere behoeften voor op de lagere, bijvoorbeeld wanneer men bereid is materiële en/of sociale behoeften op te offeren voor een ideaal, of om ‘zichzelf te vinden of ontwikkelen’. Er is ook een nog hoger niveau toegevoegd in spirituele behoeften die boven het zelf uitgaan. Zie de discussie, hierboven, over ‘zin’.

Het streven naar zelfoverstijging is niet altijd humaan. Het kan de vorm aannemen van fanatisme en extremisme, in het nastreven van iets absoluuts. Dat gold bijvoorbeeld voor de kruisvaarders en de katholieke inquisitie, en geldt nu voor de rabiate gelederen van jihadisme in hun strijd tegen ‘de kruisvaarders’, en wit messianisme in zijn strijd tegen immigranten, Moslims, of Latinos. Die extremisten van tegengestelde signatuur kunnen elkaar goed